

9. Iashanov S. M. Dydaktychna kontseptsiiia navchannia na osnovi kompiuternykh tekhnolohii. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy. – Vypusk 20 : zb. naukovykh prats. – Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2009. – S. 179-182.

Билан А. М. Реализация педагогического потенциала компьютерно-ориентированных технологий обучения в профессиональной подготовке будущего учителя.

В статье освещена сущность образовательных возможностей компьютерно-ориентированных технологий обучения, которые позволяют решать обучающие, развивающие и воспитательные задачи образования. Рассмотрены условия реализации педагогического потенциала компьютерно-ориентированных технологий обучения в процессе профессиональной подготовки будущего учителя, которые представлены в виде психолого-педагогической и организационно-педагогической групп.

Ключевые слова: компьютерно-ориентированные технологии обучения, процесс профессиональной подготовки, педагогический потенциал, обучение профессиональным дисциплинам, педагогические условия.

Bilan A. M. Realization of pedagogical potential of computer-oriented technologies of training in the professional training of the future teacher.

The article highlights the essence of educational opportunities of computer-oriented learning technologies, which allow solving educational, developmental and educational tasks of education. Conditions of realization of pedagogical potential of computer-oriented teaching technologies in the process of professional training of the future teacher presented in the form of psychological and pedagogical and organizational-pedagogical groups are considered.

Keywords: computer-oriented technologies of training, process of professional training, pedagogical potential, training of professional disciplines, pedagogical conditions.

УДК 159.923:057.89

Борбич С. В.

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

У досягненні основних завдань освіти провідна роль належить учителю, який через своє самовизначення має допомогти своїм вихованцям скласти проекти духовності. Саме тому педагог повинен бути суб'єктом діяльності, який обізнаний з духовними надбаннями людства в цілому і нашого народу зокрема. Проблема духовності як центральна проблема виховної діяльності завжди була і залишається проблемою номер один. Сучасні дослідники в галузі виховання відзначають, що істотні позитивні результати виховної роботи досягаються завдяки використанню в ній національних ідей.

Ключові слова: духовність, формування духовності, теорія і практика, педагогічна наука.

Освітня політика нашої держави спрямована не лише на розвиток інтелекту та здібностей підростаючого покоління, а й на перетворення системи моральних та духовних цінностей у важливий чинник виховання і відродження духовності українського народу. У досягненні основних завдань освіти провідна роль належить учителю, який через своє самовизначення має допомогти своїм вихованцям скласти проекти духовності. Саме тому педагог повинен бути суб'єктом діяльності, який обізнаний з духовними надбаннями людства в цілому і нашого народу зокрема. Для досягнення цієї мети необхідним є використання здобутків теорії педагогічної науки.

Значна кількість сучасних дослідників у галузі духовності бачать шляхи подальшого розвитку українського суспільства через використання національної ідеї. Проблеми національного виховання були предметом дослідження багатьох дослідників

(М. Максимович, П. Куліш, Г. Ващенко, С. Русова, Я. Чепіга, І. Огієнко тощо). Помітний внесок у дослідження проблеми внесли М. Вебер, М. Бердяєв, В. Сорока-Росинський, К. Ушинський тощо. Немало цікавих ідей у формуванні духовності знаходимо у працях відомих західних науковців Я. Коменського, А. Дістерверга, Д. Локка тощо.

Проблема духовності як центральна проблема виховної діяльності завжди була і залишається проблемою номер один. Сучасні дослідники в галузі виховання, зокрема і Ю. Руденко, відзначають, що істотні позитивні результати виховної роботи досягаються завдяки використанню в ній національних ідей [19, с. 5].

Дослідження сучасних учених П. Гнатенка, М. Стельмаховича, Ю. Руденка, А. Цьося тощо довели, що виховання любові до своєї держави, мови та культури свого етносу, а згодом і до інших народів є умовою успішного виховання. Оскільки духовні цінності включають у себе загальнолюдські та національні вартості, слід розглянути їх взаємозв'язок, спосіб утворення та істотні риси національного менталітету.

П. Ігнатенко в одній зі своїх праць підкреслює, що “національний характер – це сукупність соціально-психологічних рис, що властиві національній спільноті на певному етапі розвитку і проявляється в ціннісних ставленнях до навколишнього світу, а також у культурі, традиціях, звичаях, обрядах” [10].

Таким чином, це поєднання рис, що притаманні певній нації в певних умовах. Національний характер формується засобами історії народу, впливає з його тріумфів та невдач. Науковець з української діаспори Д. Чижевський до характерних національних рис відносить сентиментальність, гумор, емоційність, прагнення до свободи. Вони, на думку автора, спричинені передусім геополітичним положенням України.

Погляди на етнопсихологічні детермінанти українців А. Колодного в певній мірі збігаються з такою думкою. У своїй праці “Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан” науковець до основних чинників, що вплинули на український національний менталітет, крім розташування і природи відносить ще кордоцентричність. Автор висловлює думку про те, що духовність українців характеризується релігійністю [12, с. 86]. Варто відзначити, що дослідники дійшли висновку про переважання в представників нації чуттєвого над розумовим, що спричинює емоційне переживання.

Основними завданнями виховання української національної педагогіки є:

- виховання поваги та любові до батьків, родичів та інших людей;
- навчити пишатися досягненнями своїх предків;
- пробуджувати національну свідомість, пошану до рідної історії, культури, мови, готувати мужніх патріотів;
- формувати високу мораль та такі цінності як почуття добра, правди, милосердя, справедливості тощо [19, с. 39].

Національне виховання спрямоване на формування прагнення та діяльності для блага нації. Коли особистість буде бачити мету в створенні блага для народу і зможе підкорити свої інтереси для задоволення цієї мети, то лише тоді можна говорити про національне виховання як про таке, що реалізує найвищі духовні та моральні цілі. Розуміючи, а головне, відчуваючи значущість своєї нації, особистість зможе дійсно поважати і цінувати всі інші етноси.

Цікавими є висловлювання Д. Чижевського щодо взаємозв'язку національних та загальнолюдських цінностей: “Ясно як потрібно вирішувати питання про співвідношення між націями й людством, між національним й загальнолюдським, – кожні нації є лише обмеженням й однобічним розкриттям людського ідеалу. Але тільки в цих обмеженнях й однобічних проявах загальнолюдський ідеал й є живий” [23, с. 71].

Навчання і виховання, як це відомо, розвивалися під впливом різноманітних факторів, що призводило до формування різних “ідеалів людини”, які, звісна річ, відрізнялись між собою. Проте слід відзначити, що наш народ завжди характеризувався релігійністю. Релігія займала особливе місце в культурі українського народу. Вона має в

собі загальнолюдські моральні цінності, які сприяють духовному становленню особистості і, як наслідок, зміцнюють суспільство. В сучасній Україні найпоширенішою є християнська віра. Багато видатних педагогів минулого наголошували на важливості того, що саме християнські істини повинні бути покладені в основу виховання. Тут доречно згадати слова К. Ушинського про те, що нехристиянська педагогіка є річчю немислимою.

Відомий сучасний дослідник І. Бех, роздумуючи про виховання, пише: “Ми втратили таке поняття, як цінність іншої людини. Цінність... Відбулася десакаралізація людського життя, тобто його святості. Тут ми маємо звернутися і до християнської етики, яка саме цим поняттям оперує. Святість людини та її життя ми повинні відновити в усіх правах: повага, любов, цінність іншої людини. Слід провести величезну, сплановану роботу в усьому суспільстві” [3, с. 272].

Тому, говорячи про формування духовних цінностей, потрібно звернути особливу увагу на наше духовне коріння, саме на роль і місце Закону божого в процесі формування духовності, виділити його християнські аспекти.

Предметом морального виховання, на думку деяких дослідників, на відміну від інших напрямів, є виховна робота, спрямована на виховання сердечних стосунків суб'єктів виховної діяльності. Саме серцем особистість розрізняє добро і зло. Особливе місце відводиться розгляду ролі серця у формуванні особистості і в християнстві. Професор Л. Войно-Ясенецький, проаналізувавши Біблію та зіставивши наукові факти, зробив висновок, що саме серце контролює всі вищі почуття [7].

Основними чинниками, які характеризують ставлення людини до Бога у християнстві є Віра, Надія, Любов “А найбільша між ними – любов!” (I Кор. 13:13). Навчити людину любити серцем – одне з основних завдань як церкви, так і школи. Тут доречно виділити праці видатного українського педагога В. Сухомлинського, в яких акцентується увага на необхідності виховання таких рис як любов, доброта, совість. Саме любов є основою християнського життя. “Возлюби ближнього як самого себе”, – говорить одна із заповідей. Справжня любов до себе визначається не бажанням постійного матеріального збагачення чи задоволення тілесних потреб, а розвитком та самовдосконаленням, тому, для того щоб полюбити ближнього, людина зобов'язана досягнути певного рівня духовності для усвідомлення справжньої любові. У Святому письмі любов описується так: “Любов довго терпить, милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводить нечестно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, все зносить, вірить у все, сподівається всього, все терпить! Любов ніколи не перестає.” (I Кор. 13: 4-8). Осягнути таке почуття під силу лише високодуховній особистості та прагнути того, щоб це змогли зробити вихованці повинен кожен вчитель. Через це будь-який виховний вплив повинен базуватись і бути спрямований на Віру, Надію, Любов. Тобто, для формування духовних цінностей особистості в умовах ВНЗ необхідним є забезпечення емоційного переживання матеріалу, що вивчається.

Важливо також відзначити почуття, що характеризують відношення людини не лише до Бога, а і до себе та інших людей. Сюди слід віднести почуття страху Божого (богобоязнь) та милосердя. У тлумачному словнику В. Даля страх Божий визначається як “суміш страху і поваги, смирення та покірності” [9].

Виховання цього почуття сприяє усвідомленню людиною того, що не лише її вчинки, а й думки не залишаються не поміченими. На основі цього формується совість і бажання чинити “правильно” навіть тоді, коли поряд не присутня інша фізична особа, тобто поза контролем. “... Не може бути такого вирішального начала, яке було б вище за християнську совість чи рівне їй”, – зауважує проф. П. Линницький. Говорячи про совість, професор А. Гусєв зазначає: “...Наперекір нашим думкам, бажанням та інтересам ми відчуваємо в собі присутність ніби особливої сили, що царює на нашими думками та бажаннями, яка наказує нам і погрожує болісною карою за зневагу до її вимог та в той же

час невіддільної від нас” [8].

Якщо ця сила є частиною людини, то вона (людина) діє певним чином не тому, що її змушують, а тому, що вона так хоче діяти. На цьому акцентують увагу й автори І. Бичко, І. Бойченко, М. Бузький, В. Табачковський. Духовність вони описують як складову частину професійного становлення особистості.

Для формування в структурі особистості духовних цінностей потрібно забезпечити позитивну мотивацію з орієнтацією на майбутню професію студентів.

Як зазначалося вище, страх Божий – це ще й покірність. Ця риса є важливою для людини будь-якого віку. Без поваги, а від неї і покірності до батьків, старших, учителів, неможливий процес формування духовності. Однією з десяти заповідей Божих є: “Шануй батька й матір свою”. Отже, стримуванні та слухняності виділяється важливе місце у християнстві.

Виховання поваги є надзвичайно важливим завданням на нинішньому етапі розвитку нашого суспільства, коли до типових учинків учнів та студентів добавились алкоголізм, наркоманія та безмірна зухвалість. Ми погоджуємося з авторитетною думкою І. Беха та багатьох інших дослідників про те, що розвиток має бути вільний від примусу та насильства, оскільки “особистість і свобода – це два боки однієї медалі” [5, с. 26].

Свобода як у християнстві, так і в науці належить до числа вищих ідеалів. Треба відзначити, що існує атеїстичний погляд на свободу, свободу від Бога. Карл Маркс в одній зі своїх праць писав: “Людина, яка живе милістю іншого, вважає себе залежною істотою... Ось чому творення (людини) є таким уявленням, яке дуже важко витіснити з народної свідомості” [14, с. 24]. Такий погляд показує неготовність визнання Бога силою, яка стоїть над людиною, оскільки це заперечувало б абсолютну незалежність людини.

Заперечення існування Бога є необхідною умовою забезпечення свободи людини і в деяких світських гуманістів. Відомий західний дослідник Бланш Сендерс вважає людину центром Усесвіту: “Гуманіст скинув із себе давнє ярмо культу надприродного, з його вантажем рабства і страху, і крокує по землі як вільне дитя природи, а не безлічі вигаданих ним же самим богів” [27]. Зі сказаного вище випливає, що визнання Бога, як надприродної сили, на думку атеїстів, утіснює свободу людини, її абсолютну самостійність. Науковець Джуліан Хакслі в одному з Нью-Йоркських видань зазначив: “Відносно мене, то заперечення ідеї, що Бог є надприродною сутністю, приносить мені колосальне духовне полегшення” [26].

Ми, не ставлячи за мету глибокий аналіз дефініції “свобода”, розглянемо “тиск” християнства на особистість, опираючись на дослідження І. Беха: “Духовна безпечність проявляється в недоречному, поблажливому ставленні особистості до самої себе. Заступивши собою вектор особистісного майбутнього як прагнення до духовної досконалості, безпечність підтримує активну Его-зону, коли суб’єкт вибудовує свою життєву стратегію на ґрунті лише тих утворень, які, по-перше, визначають його теперішнє (актуальна смисло-ціннісна структура), а по-друге, які виникли без будь-яких зусиль суспільно-значущої спрямованості. За такої характеристики ці утворення зрештою призводять до формування еґоїстичної ціннісної орієнтації особистості. Опозицією духовній безпечності є духовна напруженість як глобальна внутрішня умова особистісного розвитку суб’єкта. Цей психічний стан конкретно дає про себе знати як ретельність, запопадність, дбайливість, запальність людини, які вона проявляє своєю моральною діяльністю” [4, с. 78]. Таким чином, певна напруженість у розвитку особистості є необхідною для формування позитивних моральних цінностей.

Для нашого дослідження важливим є й те, що, коли йдеться про свободу як про принцип, то, зрозуміло, що це те, що належить нам від народження і ніхто не має права позбавити людину свободи (крім випадків, передбачених законодавством). Завдання ж вихователів навчити підростаючу особистість поступатись, певною чином, своєю свободою заради більшого, важливішого блага. У будь-якій спортивній чи іншій грі

існують правила і всі учасники погоджуються з ними, вони не грають так, як би хотілося окремо кожному з них. Це стосується всіх аспектів людського життя.

У сучасних сім'ях та в освіті інколи неправильно пропагується зміст понять “демократизація” та “гуманізація”, що може призвести до негативних наслідків. Не можна плутати повагу до особистості, прийняття її особистісних запитів та інтересів з виконанням усіх забаганок. Вихователям необхідно дати своїм вихованцям свободу діяти, але в певних рамках. Підтвердження знаходимо в працях К. Ушинського, де педагог зазначає, що, формуючи в особистості прагнення до свободи, вихователі не повинні “дати розвинути схильності до свавілля” [22, с. 332].

К. Ушинський також указував на важливості формування внутрішньої волі, яка забезпечується наявністю мети в житті людини. Досягнення мети відбувається через наполегливу працю. Без неї неможливий розвиток людини. Антиподом працелюбності є лінь. У Біблії про це сказано так: “Лінивство веде до злиднів” (Пр. 6:6-11), а відсутність мети в житті – до духовних злиднів. К. Ушинський, розуміючи важливість цього завдання писав: “Задовольніть усі бажання людини, але відніміть у неї мету і подивіться, якою нещасною і нікчемною істотою вона стане.” [22, с. 351]. Внутрішня воля є основою вчинку людини, її вольового акту, який допомагає перейти в стан “духовного напруження”. Про важливість докладання зусиль говориться в Св. Письмі: “Царство Небесне здобувається силою, і ті, хто вживає зусилля, хапають його” [МТ. 20:12].

Необхідно відзначити, що виховання поваги та покірності до старших, батьків та церкви завжди було притаманне нашому народу. У радянські часи воно зберігалось через педагогічний досвід і культуру людей.

Дослідниця Т. Петракова у своїй монографії звертає увагу на підміни в ідеологічній сфері того часу. Це ж відзначається в навчальному посібнику ще одного автора: “ “рай” – світле комуністичне майбутнє, “св. мощі” – мовзолей, “Св. Трійця” – Маркс – Енгельс – Ленін, “хресний хід” – демонстрація” [16, с. 48].

У християнській педагогіці важлива роль відводиться слову “Спочатку було слово”. Оскільки в сучасному суспільстві часто зустрічається лихослів'я, а такі важливі поняття, як “патріот”, “цнотливість” тощо викривлені, то необхідним є використання християнського досвіду формування вдумливого відношення до слів.

Говорячи про духовне виховання, потрібно пам'ятати про освіченість людини, яка є не достатньою, але необхідною умовою духовності. Доречно відзначити, що в педагогіці істина – це вища цінність у галузі пізнання. “Істина, – пише В. Кудрявцев-Платонов, є збіг того, що чим повинен бути предмет, із тим, чим він є або буває” [13, с. 23].

Роздумуючи про співвідношення розумового і морального, П. Юркевич писав: “Мислення не вичерпує всієї повноти духовного людського життя так точно, як досконалість мислення ще не позначає всіх переваг людського духу” [25, с. 77].

Зрозуміло, що розумова праця, а точніше звичка до розумової праці, забезпечує прагнення до самопізнання та самоаналізу, рефлексії. Так, на думку К. Ушинського, звичка до розумової праці істотно впливає на визначення свого покликання в житті. Для нашого дослідження важливою є думка Й. Песталоцці про те, що знання не повинні випереджати духовного розвитку [18].

Цікавим є вислів В. Сороки-Росинського про те, що виховання і навчання без високих начал “...завжди ризикує виростити дуже життєздатних, діяльних і рішучих егоїстів чи цілком тверезих, відмінно вишколених, дуже працездатних, але безшабашних кар'єристів... або людей з упертою, непохитною волею, але з твердим бездушним серцем, з мертвою хваткою і з незламною рішучістю на що завгодно – людей без Бога в душі” [20, с. 116-117].

З погляду християнства також усі знання не мають великого значення, якщо немає духовності: “І коли...знаю всі таємниці і всі знання..., та любові не маю, – то я ніщо!”

(І Кор. 13:12) Мусимо визнати, що в нашій освіті більше уваги приділяється знанням, умінням, навичкам, ніж вихованню духовних цінностей.

Як зазначалось вище, головним завданням морального виховання в християнстві є виховання серця. Французький філософ А. Бергсон надає пріоритет в осмисленні життя почуттям, які ідуть від серця, вчений пише про мозок як про “орган уваги”, який “нічого не добавляє до того, що отримує” [1].

Цією проблемою займалися педагоги минулого, сучасні дослідники та християнські автори Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський, Н. Пирогов, Г. Сковорода, Г. Ващенко, В. Сухомлинський, І. Бех, В. Кремень, О. Сухомлинська, Т. Тхоржевська, Г. Шевченко, Ш. Амонашвілі, П. Юркевич, св. Феофан Затворник, В. Зеньковський тощо. Зокрема, український філософ П. Юркевич писав, що: “...серце може виражати, виявляти й розуміти абсолютно своєрідно такі душевні стани, які за своєю ніжністю, переважною духовністю й життєвістю не піддаються відстороненому знанню розуму” [25, с. 86]. Отже, прагнення до істини вирішується через “серце”.

У мові нашого народу відбилися погляди наших пращурів на те, як серце може бути індикатором внутрішнього стану людини: “золоте серце”, “з легким серцем”, “серце не на місці”, “камінь на серці”, “серце виринається”, “приймати близько до серця”, “серце не лежить”, “серце кров’ю обливається” тощо [9].

Як зазначалось вище, до почуттів, що характеризують відношення людини не лише до Бога, а й до себе та інших людей можна віднести почуття страху Божого та милосердя. Друге можна замінити терміном “співчуття”. Дослідник В. Соловйов у своїй праці описує це почуття, як таке, що тісно пов’язане з правдою та справедливістю. Справедливо відноситись до інших – це так, як до себе і так, як би хотілось, щоб відносились до мене. Тобто милосердя (співчуття) сприяє тому, щоб не робити поганого іншим. Ці заборони в Біблії визначаються десятьма заповідями. У педагогіці справедливість також відноситься до вищих цінностей.

Святе письмо, крім того, що забороняє робити зло іншим, зобов’язує творити добро (доброчинність). Якщо людина не чинить ні зла, ні добра – вона є байдужою, що ще гірше.

Процес виховання неможливий без наявності плану, програми, чіткої мети та виховного ідеалу. Тобто, важливим засобом і в той же час метою виховання є ідеал. Добрий приклад є необхідним для орієнтування особистості в життєвих реаліях.

У Біблії прикладом досконалості є Ісус, як син Творця, це підтверджує заповідь: “Не створи собі кумира, служи і поклоняйся лише Богу”. Ця заповідь говорить про прагнення до абсолютної досконалості. В своїй праці С. Трубецькой писав: “Його вчення було, перш за все, – Він сам. Його особистість була як живе Слово Бога, звернене до людства” [21, с. 503].

Проблемі ідеалу виховання присвячено багато праць педагогів. Серед них роботи Г. Ващенка, В. Сухомлинського, Г. Шевченка тощо. Розглядаючи такі феномени як “духовність” та “ідеал” і пов’язуючи їх із християнством, Г. Шевченко зазначає, що: “Духовність – загальнолюдська цінність, домінуючими ознаками якої є віра, надія, любов, гармонія розуму, почуття волі, органічний взаємозв’язок істини, добра і краси. У православній педагогіці поняття духовність органічно пов’язане з життєвим подвигом Христа, який втілює в собі недосяжний ідеал любові, смиренності і заповідав людям ідеальні зразки моральних учинків” [24, с. 78].

На важливості ідеалу наголошував і Г. Ващенко, який в одній зі своїх праць писав: “Виховання можна визначити як формування особистості людини з метою наближення її до біль-менш чітко визначеного виховного ідеалу. Кожен нарід, кожна епоха мали і мають свій виховний ідеал, бо без нього неможливе саме виховання” [6, с. 200]. В цьому ж підручнику педагог радить виховувати особистість на засадах повернення до традиційних християнських основ.

У педагогічному словнику подається таке визначення ідеалу: “взірець досконалості,

кінцева найвища мета прагнень; ідеальний образ, що визначає спосіб мислення та діяльність людини чи певної групи людей” [17]. Оскільки ідеал є досконалим образом, то можна стверджувати, що він формує і базується на прекрасному. Зазначимо, що прекрасне – вища цінність у галузі естетики.

Проблема ідеалу вимагає глибокого розгляду. Для нашого ж дослідження важливим є те, що вплив ідеалу має вагомий вплив на духовний розвиток особистості.

Взірцем для наслідування у ВНЗ повинен бути викладач. Це твердження особливо стосується вищих педагогічних навчальних закладів, адже саме в них збагачують досвідом, знаннями, розумінням майбутніх вчителів. Важливість ролі вчителя у суспільстві визначається специфікою діяльності педагога, його впливом на становлення особистості. Після перемоги над Австрією пруський король Вільгельм сказав: “Це перемога не армії, це пруський вчитель переміг австрійського” [15].

Вчитель повинен володіти найкращими людськими якостями, а дитина: “повинна отримувати щоденну дозу любові від свого вчителя, що передбачає безумовне позитивне ставлення до її особистості” [2, с. 78]. Уже самі особистісні відносини у педагогічному коледжі чи іншому вищому педагогічному закладі є важливим індикатором моральності та духовності суспільства.

Для формування духовних цінностей майбутніх учителів корисним є досвід християнської педагогіки, виховання життєвих ідеалів на основі релігійних духовних цінностей, адже християнські цінності співпадають із цінностями загальнолюдськими та вищими педагогічними цінностями. “...Християнство у своєму стратегічному зверненні до “всього людства” зосередило увагу на морально-етичних проблемах, на моральному началі в людині як на головній умові збереження нею своєї особистості. Християнство закликала людину глибше подивитись у себе й усвідомити себе духовно-особистісною істотою...” [11, с. 297]. Та це не означає, що навчальний заклад має бути церквою. У нашій державі освіта має світський характер, навчання повинне бути над конфесійним, над політичним, але не можна відкидати досвід нашого народу, який формувався понад тисячу років.

Використана література:

1. Бергсон А. Собр. соч. Том 1. Опыт о непосредственных данных сознания. Материя и память / А. Бергсон. – Москва : Московский клуб, 1992. – 327 с.
2. Берулава М. Н. Теория и практика гуманизации образования / М. Н. Берулава. – Москва, 2000. – 321 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : сходження до духовності : наук. видання / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2006. – 325 с.
4. Бех І. Духовне прозріння особистості як психолого-педагогічна проблема / І. Бех // Освіта і управління. – 2006. – Том 9. – № 3-4. – С. 78.
5. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-метод. посібник / І. Д. Бех. – Київ : ІЗМН, 1998. – 204 с.
6. Ващенко Г. Виховання волі і характеру – підручник для педагогів / Г. Ващенко. – Київ : Школяр, 1999. – 385 с.
7. Войно-Ясенецький Л. Дух, душа и тело / Л. Войно-Ясенецкий. – Москва : ПСТБИ, 1997. – 137 с.
8. Гусев А. Религиозность как основа нравственности: против автономистов. – 2-е изд. / А. Гусев. – Казань, 1894. – 246 с.
9. Даль В. Толковый словарь живого великого русского языка. Том 1-4 / В. Даль. – Москва : Издат. группа “Прогресс”, 1994.
10. Ігнатенко П. Український національний характер / П. Ігнатенко. – Київ : ДОК-К, 1997. – 234 с.
11. Кесседи Ф. Х. От мифа к логосу / Ф. Х. Кесседи. – Москва : Мысль, 1972. – 479 с.
12. Колодний А. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан / А. Колодний, Л. Филипович. – Львів : Вежа, 1996. – 165 с.
13. Кудрявцев-Платонов В. Д. Сочинения : в 3 т. / В. Д. Кудрявцев-Платонов. – Москва : Типо-Литография И. Ефимова, 1893–1894. – Том 2. – 645 с.
14. Маркс К. Различие между натурфилософией Демокрита и натурфилософией Эпикура // К. Маркс, Ф. Энгельс. Из ранних произведений. – Москва, 1956. – С. 24.

15. *Мостяев О. І.* Историчне буття етносу (філософсько-методологічний аналіз): дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Інститут українознавства Київського ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Київ, 1998. – 196 с.
16. Начала христианской психологии : учебное пособие для вузов / Б. Е. Братусь и др. – Москва : Наука, 1995. – 233 с.
17. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – Київ : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
18. *Песталоцци Й. Г.* Избранные педагогические сочинения. В двух томах / Й. Г. Песталоцци. – Москва : Педагогика, 1981. – С. 81-83.
19. *Руденко Ю.* Основи сучасного українського виховання / Ю. Руденко. – Київ : Видавництво ім. Олени Теліги, 2003. – 328 с.
20. *Сорока-Росинський В. Н.* Педагогические сочинения / сост. А. Т. Губко. – Москва : Педагогіка, 1991. – С. 116-117.
21. *Трубецкой С. Н.* Этика и догматика / С. Н. Трубецкой // Вопросы философии и психологии. – Москва, 1895. – С. 484-517.
22. *Ушинский К. Д.* Педагогические сочинения : в 6 т. / К. Д. Ушинский ; [сост. С. Ф. Егоров]. – Том 6. – Москва : Педагогика, 1990. – 528 с.
23. *Чижевський Д.* Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – Нью-Йорк, 1991. – С. 109-136.
24. *Шевченко Г. П.* Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва / Г. П. Шевченко. – Луганськ : Видавництво СХУ ім. В. Даля, 2006. – 256 с.
25. *Юркевич П. Д.* Философские произведения / П. Д. Юркевич. – Москва : Правда, 1990. – 678 с.
26. Religion Without Revelation. – N.-Y., 1957. – P. 32.
27. The Humanist. – 1954. – № 5. – P. 226.

References :

1. *Berhson A.* Sobr. soch. Tom 1. Oпыt o neposredstvennykh dannyykh soznaniyu. Materyya y pamyat' / A. Berhson. – Moskva : Moskovskyy klub, 1992. – 327 s.
2. *Berulava M. N.* Teoryya y praktyka humanyzatsyy obrazovaniya / M. N. Berulava. – Moskva, 2000. – 321 s.
3. *Bekh I. D.* Vychovannya osobystosti : skhodzhennya do dukhovnosti : nauk. vydannya / I. D. Bekh. – Kyiv : Lybid', 2006. – 325 s.
4. *Bekh I.* Dukhovne prozrinnya osobystosti yak psykholoho-pedahohichna problema / I. Bekh // Osvita i upravlinnya. – 2006. – Том 9. – № 3-4. – С. 78.
5. *Bekh I. D.* Osobystisno zoriyentovane vychovannya : naukovy-metod. posibnyk / I. D. Bekh. – Kyiv : IZMN, 1998. – 204 s.
6. *Vashchenko H.* Vychovannya voli i kharakteru – pidruchnyk dlya pedahohiv / H. Vashchenko. – Kyiv : Vydavnytstvo "Shkolyar", 1999. – 385 s.
7. *Voyno-Yasenetsky L.* Dukh, dusha y telo / L. Voyno-Yasenetsky. – Moskva : PSTBY, 1997. – 137 s.
8. *Husev A.* Relyhyoznost' kak osnova npravstvennosti : protiv avtonomystov. – 2-e yzd. / A. Husev. – Kazan', 1894. – 246 s.
9. *Dal' V.* Tolkovyy slovar' zhyvoho velykoho russkoho yazyka. Tom 1-4 / V. Dal'. – Moskva : Yzdat. hruppa "Prohress", 1994.
10. *Ihnatenko P.* Ukrayins'kyy natsional'nyy kharakter / P. Ihnatenko. – Kyiv : DOK-K, 1997. – 234 s.
11. *Kessedy F. Kh.* Ot myfa k lohosu / F. Kh. Kessedy. – Moskva : Mysl', 1972. – 479 s.
12. *Kolodnyy A.* Relihiyna dukhovnist' ukraiyntiv : vvyavy, postati, stan / A. Kolodnyy, L. Fylypovych. – L'viv : Vezha, 1996. – 165 s.
13. *Kudryavtsev-Platonov V. D.* Sochyneniya : v 3 t. / V. D. Kudryavtsev-Platonov. – Moskva : Typo-Lytohrafyya Y. Efymova, 1893-1894. – Том 2. – 645 s.
14. *Marks K.* Razlychye mezhdru naturfylosofyey Demokryta y naturfylosofyey Epykura // K. Marks, F. Enhel's. Yz rannykh pryzvedenyu. – Moskva, 1956. – S. 24.
15. *Mostyayev O. I.* Istorychne buttya etnosu (filosofs'ko-metodolohichnyy analiz) : dys. ... kand. fil. Nauk : 09.00.03 / Instytut ukraiynoznavstva Kyivivs'koho un-tu im. Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 1998. – 196 s.
16. Nachala khrystyanskoy psykholohyy : uchebnoe posobyе dlya vuzov / Bratus' B. E. y dr. – Moskva : Nauka, 1995. – 233 s.
17. Pedahohichnyy slovnyk / za red. M. D. Yarmachenka. – Kyiv : Pedahohichna dumka, 2001. – 514 s.
18. *Pestalotstsy Y. H.* Yzbrannyye pedahohycheskye sochyneniya. V dvukh tomakh / Y. H. Pestalotstsy. – Moskva : Pedahohyka, 1981. – S. 81-83.
19. *Rudenko Yu.* Osnovy suchasnoho ukraiyns'koho vychovannya / Yu. Rudenko. – Kyiv : Vydavnytstvo im. Oleny Telihy, 2003. – 328 s.
20. *Soroka-Rosyns'ky V. N.* Pedahohycheskye sochyneniya / sost. A. T. Hubko. – Moskva : Pedahohika, 1991.

- S. 116-117.
21. *Trubetskoy S. N.* Etyka y dohmatyka / S. N. Trubetskoy // *Voprosy fylosofyy y psykholohyy*. – Moskva, 1895. – S. 484–517.
 22. *Ushynskyy K. D.* Pedahohycheskye sochynenyaya : v 6 t. / K. D. Ushynskyy ; [sost. S. F. Ehorov]. – Tom 6. – Moskva : Pedahohyka, 1990. – 528 s.
 23. *Chyzhevs'kyy D.* Narysy z istoriyi filosofiyi na Ukrayini / D. Chyzhevs'kyy. – N'yu-York, 1991. – S. 109-136.
 24. *Shevchenko H. P.* Formuvannya dukhovnoyi kul'tury uchniv'skoyi molodi zasobamy mystetstva / H. P. Shevchenko. – Luhans'k : Vydavnytstvo SNU im. V. Dalya, 2006. – 256 s.
 25. *Yurkevych P. D.* Fylosofskye proyvedenyaya / P. D. Yurkevych. – Moskva : Pravda, 1990. – 678 s.
 26. Religion Without Rewelation. – N.-Y., 1957. – R. 32.
 27. The Humanist. – 1954. – № 5. – R. 226.

Борбич С. В. Формирование духовности в теории и практике педагогической науки.

В достижении основных заданий образования ведущая роль принадлежит учителю, который через свое самоопределение должен помочь своим воспитанникам сложить проекты духовности. Именно поэтому педагог должен быть субъектом деятельности, который осведомлен с духовными приобретениями человечества в целом и нашего народа в частности. Проблема духовности как центральная проблема воспитательной деятельности всегда была и остается проблемой номер один. Современные исследователи в отрасли воспитания отмечают, что существенные позитивные результаты воспитательной работы достигаются благодаря использованию в ней национальных идей.

Ключевые слова: *духовность, формирование духовности, теория и практика, педагогическая наука.*

Borbitch S. V. Forming of spirituality in a theory and practice of pedagogical science.

In achievement of basic tasks of education a leading role belongs to the teacher which through the self-determination must help the pupils to lay down the projects of spirituality. For this reason a teacher must be the subject of activity, what well-informed with spiritual acquisitions of humanity on the whole and our people in particular. A problem of spirituality as central problem of educator activity always was and remains a problem one number. Modern researchers mark in industry of education, that substantial positive educator job performances are arrived at due to the use in her of national ideas.

Keywords: *spirituality, forming of spirituality, theory and practice, pedagogical science.*

УДК 378.091.31-051:504

Гладун Т. С.

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ**

Різноманітність явищ, що вивчаються екологією, обумовлює її широкі зв'язки з багатьма природничими і гуманітарними науками. Великий вплив на екологію мають досягнення математики, фізики, хімії, філософії. Розвиток екології послугував потужним імпульсом у висуненні перед людством завдання збереження екосистем, відношення до Землі як унікальної екосистеми, обачного, дбайливого відношення до усього живого. Для здійснення екологічної освіти і виховання у процесі навчання фізики в загальноосвітніх навчальних закладах має бути реалізована система провідних ідей екологічного змісту.

Ключові слова: *екологія, розвиток екології, екологічне виховання, навчання фізики.*

Екологія – одна з біологічних наук, що вивчає організацію і функціонування надорганізмених систем різних рівнів: популяцій, видів, біоценозів (співтовариств), екосистем, біогеоценозів і біосфер. Сучасна екологія вивчає також проблеми взаємодії людини і біосфери.